

Evlat Kaybının Babadaki Yansıması: Ebû Züeyb el-Hüzeli, İbnü'r-Rûmî ve İbn Nübâte Mersiyelerinin Karşılaştırmalı İncelemesi

Hatice Derebaşı

0000-0002-8403-5045 | hatice.derebasi@amasya.edu.tr

Amasya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belagati Anabilim Dalı, Amasya, Türkiye

ROR ID: [00sbox13](https://orcid.org/00sbox13)

Hasan Muhtar

0009-0006-5103-7999 | hasanmuhtar990@gmail.com

Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul, Türkiye

ROR ID: [00jga9g46](https://orcid.org/00jga9g46)

Öz

Bu çalışma, Ebû Züeyb el-Hüzeli, İbnü'r-Rûmî ve İbn Nübâte el-Mısrî'nin mersiyeleri üzerinden evlat kaybının babadaki yansımalarını karşılaştırmalı bir yaklaşımla ele almaktadır. Arap edebiyatının en eski şiir türlerinden biri olan mersiye, insan ruhunun en derin ve samimi duygularını yansıtan bir tür olarak, ölüm karşısında yaşanan sarsıntıyı, sabrı ve kabullenışı dile getirir. Bu türde şair, kaybettiği kişiye duyduğu vefa ve ona atfettiği değeri içten bir dille ifade eder; böylece hatırasını yaşatma arzusunu mısralar aracılığıyla görünür kılar. Ancak mersiyeler arasında, özellikle yakın aile bireylerinin ölümüne yazılan şiirlerin çok daha yoğun ve sarsıcı bir duygusal derinliğe sahip olduğu görülür. Zira bir dostun ya da toplumda saygı duyulan bir şahsiyetin kaybı karşısında hissedilen acı, çoğunlukla toplumsal bağlara veya samimi bir muhabbet duygusuna dayanırken; aile bireylerinden birinin, özellikle de bir evladın ölümü, yalnızca sevgiye değil, kan bağıyla şekillenen daha derin, içgüdüsel ve vazgeçilmez bir bağlılığa temas eder. Bu nedenle evlat kaybı, insanın varoluşsal sınırlarını zorlayan ve diğer kayıplardan farklı olarak iç dünyasında onarılması güç bir sarsıntıya dönüşür. Çocuğunu kaybeden bir babanın kaleme aldığı mersiyeler ise Arap edebiyatında bu sarsıntının hem duygusal yoğunluk hem de içsel derinlik bakımından belirgin biçimde yansıdığı metinler olarak öne çıkar. Evlat için yazılan mersiyelerde baba figürü, yas tutan bir özne ötesinde acıyı anlamlandırmaya çalışan, sabır ve isyan arasında gidip gelen bir insanî tecrübenin temsilcisidir. Bu çalışma, söz konusu bu tür kapsamında, evlat kaybı karşısında babanın yaşadığı duygusal ve inanç temelli kırılmaları; ölümün nasıl algılandığını ve bu kaybın baba figürü üzerinde bıraktığı izleri şiir dili aracılığıyla nasıl biçimlendiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Araştırma, farklı dönem ve tarihî bağlamlarda yaşamış olan üç şairin -Ebû Züeyb el-Hüzeli, İbnü'r-Rûmî ve İbn Nübâte- evlat mersiyeleri üzerinden yürütülmüştür. Bu üç şairi ortak bir noktada buluşturan en önemli unsur, farklı zamanlarda yaşanan veba salgınları sırasında erken yaşta birden fazla çocuklarını kaybetmiş olmalarıdır. Dolayısıyla her biri, benzer bir acıyı paylaşmakla birlikte, bu acıyı ifade etme biçimlerinde, duygusal yoğunluklarında ve ölümü kavrayış tarzlarında farklılıklar göstermiştir. Kimisi acısını sabır ve teslimiyet kavramlarıyla anlamlandırırken, kimisi içsel bir isyanla ölümün kaçınılmazlığına karşı ses yükseltmiş; kimisi ise iman ve ahiret düşüncesine sığınarak kaybı kabullenme sürecine yönelmiştir. Bu bağlamda çalışma nitel ve karşılaştırmalı bir yöntemle yürütülmüş; şairlerin mersiyeleri üslup, duygu yoğunluğu, sembolik anlatım ve teolojik göndermeler açısından çözümlenmiştir. İnceleme sonucunda, Ebû Züeyb'in sabır ve teselli merkezli dolaylı bir söylem geliştirdiği; İbnü'r-Rûmî'nin oğlunun ölümü karşısındaki isyanı ve çaresizliği yoğun bir lirizmle yansıttığı; İbn Nübâte'nin ise iman, sabır ve ahiret inancı ekseninde kabullenici bir yaklaşım benimsediği görülmüştür. Bu üç farklı ifade biçimi, ölüm karşısındaki insanî tepkilerin şiir dilinde nasıl dönüştüğünü göstermekte; sabır, kader ve ölümün kaçınılmazlığı gibi ortak temalar etrafında birleşmektedir.

Anahtar Kelimeler

Arap Dili ve Belagatı, Mersiye, Evlat Kaybı, Ebû Züeyb el-Hüzeli, İbnü'r-Rûmî, İbn Nübâte

Atf Bilgisi

Derebaşı, Hatice – Muhtar, Hasan. “Evlat Kaybının Babadaki Yansıması: Ebû Züeyb el-Hüzeli, İbnü'r-Rûmî ve İbn Nübâte Mersiyelerinin Karşılaştırmalı İncelemesi”. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/1 (Mart 2026), 360-383. <https://doi.org/10.51702/esoguiid.1804541>

Geliş Tarihi	15.10.2025
Kabul Tarihi	10.03.2026
Yayın Tarihi	15.03.2026
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme Bu çalışma, etik kurul izni gerektirmeyen nitelikte olup kullanılan veriler literatür taraması/yayınlanmış kaynaklar üzerinden elde edilmiştir. Çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde yapay zeka tabanlı araçlardan sınırlı ölçüde yararlanılmıştır. Yapay zeka, yalnızca dil kontrolü, yazım desteği ve biçimsel düzenlemelerde yardımcı bir araç olarak kullanılmış; içerik üretiminde, bilimsel değerlendirmelerde ve sonuçların yorumlanmasında yazarların akademik sorumluluğu ve katkısı esas alınmıştır. Çalışma, bilimsel araştırma yöntemleri ve akademik etik ilkelere uygun şekilde yürütülmüştür.
Yapay Zeka Kullanımı	
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Turnitin
Etik Bildirim	ethicilahiyat@ogu.edu.tr
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Araştırmanın Tasarımı	1. Yazar - %70 / 2. Yazar - %30
Veri Toplama	1. Yazar - %70 / 2. Yazar - %30
Yazar Katkı Oranları	Araştırma-Veri Analizi-Doğrulama 1. Yazar - %65 / 2. Yazar - %35 Makalenin Yazımı 1. Yazar - %70 / 2. Yazar - %30 Metnin Tashihi ve Geliştirilmesi 1. Yazar - %65 / 2. Yazar - %35
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

The Reflection of Child Loss on the Father: A Comparative Analysis of the Elegies of Abū Dhū'ayb al-Hudhalī, Ibn al-Rūmī, and Ibn Nubāta

Hatice Derebaşı

[0000-0002-8403-5045](https://orcid.org/0000-0002-8403-5045) | hatice.derebasi@amasya.edu.tr

Amasya University, Faculty of Theology, Department of Arabic Language and Rhetoric, Amasya, Türkiye

ROR ID: [00sbox13](https://orcid.org/00sbox13)

Hasan Muhtar

[0009-0006-5103-7999](https://orcid.org/0009-0006-5103-7999) | hasanmuhtar990@gmail.com

Ministry of National Education, İstanbul, Türkiye

ROR ID: [00jga9g46](https://orcid.org/00jga9g46)

Abstract

This study examines the reflections of the loss of a child on the father through a comparative analysis of the elegies of Abū Dhū'ayb al-Hudhalī, Ibn al-Rūmī, and Ibn Nubāta al-Miṣrī. Elegy, one of the oldest poetic genres in Arabic literature, expresses the shock, patience, and acceptance experienced in the face of death and reflects the deepest and most sincere emotions of the human soul. In this genre, the poet articulates with heartfelt language the loyalty felt toward the deceased and the value attributed to them, thereby making visible—through verse—the desire to preserve their memory. However, among elegies, poems written for the death of close family members appear to possess a far more intense and striking emotional depth. While the pain felt in response to the loss of a friend or a respected figure in society generally stems from social bonds or sincere affection, the death of a family member, especially that of a child, touches not only upon love but also upon a deeper, instinctive, and irreplaceable attachment shaped by blood ties. For this reason, the loss of a child challenges the existential limits of the human being and, unlike other forms of loss, becomes a disturbance within the inner world that is difficult to repair. Elegies written by fathers who have lost their children stand out in Arabic literature as texts in which this disturbance is reflected with particular clarity in terms of both emotional intensity and inner depth. In elegies composed for a child, the figure of the father emerges not merely as a grieving subject but as the representative of a human experience that seeks to make sense of pain, oscillating between patience and rebellion. Within the framework of this genre, the present study aims to reveal the emotional and faith-based ruptures experienced by the father in the face of the loss of a child, how death is perceived, and how the traces left by this loss upon the paternal figure are shaped through poetic language. The research is conducted through the child elegies of three poets, Abū Dhū'ayb al-Hudhalī, Ibn al-Rūmī, and Ibn Nubāta, who lived in different periods and historical contexts. The most significant element that brings these three poets together is that each of them lost more than one child at an early age during plague epidemics that occurred in their respective times. Thus, although they share a similar pain, they differ in the ways they express this pain, in the intensity of their emotions, and in their modes of understanding death. While some interpret their suffering through the concepts of patience and submission, others raise their voices in an inner rebellion against the inevitability of death; still others turn to faith and the idea of the afterlife as a means of accepting the loss. In this context, the study adopts a qualitative and comparative method and analyzes the poets' elegies in terms of style, emotional intensity, symbolic expression, and theological references. The analysis reveals that Abū Dhū'ayb develops an indirect discourse centered on patience and consolation; Ibn al-Rūmī reflects his rebellion and helplessness in the face of his son's death through an intense lyricism; and Ibn Nubāta adopts an accepting approach grounded in faith, patience, and belief in the afterlife. These three distinct modes of expression

demonstrate how human responses to death are transformed within the language of poetry, while converging around common themes such as patience, fate, and the inevitability of death.

Keywords

Arabic Language and Rhetoric, Elegy (Rithā'), Child Loss, Abū Dhū'ayb al-Hudhalī, İbn al-Rūmī, İbn Nubāta

Citation:

Derebaşı, Hatice – Muhtar, Hasan. "The Reflection of Child Loss on the Father: A Comparative Analysis of the Elegies of Abū Dhū'ayb al-Hudhalī, İbn al-Rūmī, and İbn Nubāta". *Journal of Eskişehir Osmangazi University Faculty of Theology* 13/1 (March 2026), 360-383. <https://doi.org/10.51702/esoguifd.1804541>

Date of Submission	10.15.2025	
Date of Acceptance	03.10.2026	
Date of Publication	03.15.2026	
Peer-Review	Double anonymized / Two External	
Ethical Statement	This study does not require ethics committee approval, as the data used were obtained from literature review/published sources. It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.	
Use of Artificial Intelligence	Artificial intelligence-based tools were used to a limited extent in the preparation of this study. AI was employed only as a supportive tool for language editing, writing assistance, and formal structuring; the production of content, scientific evaluation, and interpretation of results remain the full responsibility and contribution of the authors. The study has been conducted in line with scientific research methods and academic ethical principles.	
Plagiarism Checks	Yes - Turnitin	
Complaints	ethicilahiyyat@ogu.edu.tr	
Conflicts of Interest	The authors have no conflict of interest to declare.	
Author Contribution Rates	Research Design	1 st Author - 70% / 2 nd Author - 30%
	Data Collection	1 st Author - 70% / 2 nd Author - 30%
	Research-Data Analysis-Validation	1 st Author - 65% / 2 nd Author - 35%
	Writing the Article	1 st Author - 70% / 2 nd Author - 30%
Grant Support	Editing and Development of the Text	1 st Author - 65% / 2 nd Author - 35%
	The authors acknowledge that they received no external funding in support of this research.	
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0 .	

Giriş

Arap edebiyatı, Câhiliye döneminden itibaren mersiye şiir türünü tanımış ve işlemiştir. Şairler, ölen yakınlarını mezarları başında ağıt yakarak anmış, onların güzel meziyetlerini dile getirmiş, insanın ölüm karşısındaki çaresizliğini ve bu yazgıdan kaçış olmadığını vurgulamışlardır. Ayrıca, Arap toplumunun savaşlar ve kabile çatışmalarıyla şekillenen hayat tarzı, ölüm, yas ve kayıp gibi derin duyguların edebî ifadesine ihtiyacı artırmış; güçlü aile bağları, köklü şiir geleneği ve duygusal ifade arzusu da mersiye türünün gelişmesine zemin hazırlamıştır.¹

Arap edebiyatında mersiye (ağıt), içtenliği ve duygusal derinliğiyle öne çıkan en eski şiir türlerinden biridir. Mersiye, şairin kaybettiği kişiye duyduğu vefa ve ona verdiği değer ortaya çıkarır; şair bu türde karşılık ya da teşekkür beklemez. Nitekim Câhiz, el-Beyân ve't-Tebyîn'de, bir bedevîye “Niçin en iyi şiirleriniz mersiyeledir?” diye sorulduğunda onun, “Çünkü biz o şiirleri ciğerimiz yanarken söylüyoruz” diye cevap verdiğini aktarır.² Özellikle ölüm, şaire en yakın varlık ve şairin canından bir parça olan evlatlarına ulaştığında, bu acı daha da derinleşmiş, şairin tüm benliğiyle hüznü teslim olmasına sebep olmuştur. Evladını kaybeden bir babanın diliyle kaleme alınan mersiye de bu hususta ölümün kaçınılmazlığını ve kaybın bıraktığı ruhsal ve fiziksel izleri ortaya koyar. Bu mersiye, ağıt ve yas olmanın ötesinde ölüm gerçeği karşısında bireysel duyguları, ölüm algısını, şairin kendi varlık anlayışını, kader ve tevekkül kavrayışını, yas tutma biçimini ve iç dünyasındaki çatışmaları da yansıtır.

Bu çalışmanın odak noktası, evlat mersiyelerinde ölümün nasıl algılandığını ve bu ölümün baba figürü üzerinde nasıl bir iz bıraktığını tahlil etmektir. Araştırma, Ebû Züeyb el-Hüzeli (ö. 28/648-49), İbnü'r-Rûmî (ö. 283/896) ve İbn Nübâta (ö. 768/1366) gibi üç farklı döneme ve tarihî bağlamlara mensup şairin evlat mersiyesi üzerinden yürütülmektedir. Söz konusu üç şair, şiirlerinde benzer bir acıyı işlemiş, ancak bu acıyı tasvir etme biçimleri ve ölümü algılayışları farklılık göstermiştir. Evlat acısını kimi zaman teslimiyet ve tevekkülle, kimi zaman derin bir isyan ve sarsıntıyla; bazen de bireysel duyarlılıkla, lirik bir üslupla ya da evrensel bir bakışla şiire aktarmışlardır. Dolayısıyla bu inceleme, sadece bireysel bir duygunun edebî tezahürü değil, aynı zamanda dönemin toplumsal ve kültürel kodlarının, algı ve düşünce biçimlerinin izlerini de taşıyan önemli bir yansımasıdır.

Çalışmada öncelikle evlat mersiyesi hakkında kısaca bilgi verilip üç şairin evlat mersiyelerinde ölüm algısı, babanın ruh hâli ve ölümün babada bıraktığı izler ayrı olarak ele alınacak daha sonra karşılaştırmalı bir perspektifle değerlendirilecektir. Böylece, farklı dönemlere ait söz konusu şairlerin, evlat kaybı karşısında geliştirdikleri üslup, tutum ve tematik tercihlerin ortak yönleri ve özgünlükleri ortaya konacaktır.

¹ Ramazân İd Muhammed Bedr, “Risâiyâtü İbni'r-Rûmî fi evlâdih: Dirâsetun fi anâsiri't-teşkili'l-fenni”, *Mecelletü Külliyyeti'l-Âdâb* 15/1 (2023), 6-7.

² Ebû Osmân Amr b. Bahr el-Câhiz, *el-Beyân ve't-Tebyîn* (Beyrut: Dâr ve Mektebetü'l-Hilâl, 2002), 2/218.

Söz konusu mersiyeler, başta Arap dünyasındaki akademisyenler olmak üzere, üslup, belâgat, yapı ve ahenk bakımından farklı yönleriyle incelenmiştir.³ Ancak bu mersiyelerin, evlat kaybının bir baba üzerindeki etkileri ve bu acının şiirsel ifadeye nasıl yansıdığı bağlamında incelendiğine dair bir çalışmaya rastlanmamıştır. Ayrıca bu alanda bazı mukayeseli çalışmalar yapılmış olmakla birlikte,⁴ aynı acının ortak diliyle konuşan bu üç şairin eserleri karşılaştırmalı bir yaklaşımla incelenmemiştir. Bu durum, alanyazında belirli bir açıklığın bulunduğunu göstermekte; bu çalışma ise söz konusu açıklığı gidermeye yönelik mütevazı bir katkı sunmayı hedeflemektedir.

1. Evlat Mersiyesi Türü ve Temel Temalar

Mersiyenin kökü “ağlamak, hüznün, derin acı, inleyerek yas tutmak, ölenin meziyetlerini sıralamak, onun toplumdaki yerini ve faziletlerini yüceltmek” gibi anlamlar etrafında dönmektedir.⁵ Dolayısıyla mersiyeye, şairin yaşadığı acı ve sıkıntılara karşı içini döktüğü, kederini hafiflettiği bir araç olarak ortaya çıkmaktadır. İstilahî anlamda ise, *Nakdû'ş-şî'r*'de belirtildiğine göre, mersiyeye ile methiye arasında lafzen “ölü” olduğu anlaşılacak “كن” (idi), “تولى” (göçtü), “أقضى نحبه” (ölümünü tamamladı) gibi bazı ibarelerin geçmesi dışında fark yoktur.⁶ Lügat ve ıstılah anlamları birlikte değerlendirildiğinde, mersiyenin hüznün, acı, kayıp karşısındaki üzüntü, ölenin faziletlerini saymak gibi ortak anlamlar etrafında şekillendiği görülür. Mersiyeye aynı zamanda, lirik şiirin bir türü olarak kabul edilir ve şairin, bir sevdiğini kaybetmenin acısıyla kaleme aldığı derin duygularını yansıtır. Bu tür şiir, şairin ruh hâline ve mizacına göre farklı biçimlerde şekillenir.

Söz konusu mersiyeye geleneği içinde evlat kaybına dair söylenen şiirler ise Arap edebiyatında özellikle evladını kaybeden babaların yaşadığı derin duygusal sarsıntıyı dile getirmiş; yas ve kayıp duygusunu özgün bir biçimde ifade eden özel bir alt türü oluşturmuştur. Türün temel yapısı, üç ana unsur etrafında şekillenir: I. Ölümün tasviri, II. Ölen evladın betimlenmesi ve III. Evlat kaybeden babanın duygusal dünyası ve fiziksel durumunun etkili bir şekilde anlatımı.

Mersiyeye türü şiirlerde ölüm, sadece biyolojik bir son olmanın ötesinde kader, geçicilik ve ilahi irade bağlamında da değerlendirilir. Bireylerin ölüme bakış açıları sahip oldukları inançlar ve felsefî görüşler doğrultusunda farklılık arz eder ve bu farklılıklar da edebî ürünlere yansır. Öte yandan şairlerin farklı zamanlarda ve toplumsal şartlarda yetişmiş olmaları, şiir

³ Bu bağlamda şu araştırmalar zikredilebilir: Esat Ayyıldız, “Abû Dhu'ayb al-Khudhalî and His Elegies: The Case of His Elegy to His Sons”, *Tasavvur: Tekirdağ İlahiyat Dergisi* 9/2 (2023), 1407-1436; Mehmet Ali Kılav Araz, “Abbasi Şiirinde Mersiyeye: İbnü'r-Rûmî'nin Oğluna Yazdığı Mersiyesi (Analitik Bir İnceleme)”, *Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi* 19/48 (Haziran 2019), 227-262.

⁴ Bu alanda yapılmış çalışmalardan bazıları şunlardır: Abdülhâfız Abdülmunsif Halîf, “Risâü'l-ibn beyne İbnü'r-Rûmî ve Hasan Câd: Dirâse ve Tahlîl ve Muvâzene”, *Mecelletü Külliyyeti'l-Terbiye - el-Kismü'l-Edebî* 18/1 (2012), 9-100; Remzî es-Seyyid Seyyid Ahmed Hicâzî, “Risâü'l-ibn beyne İbnü'r-Rûmî ve Ebî'l-Hasen et-Tihâmî”, *Mecelletü Külliyyeti'l-Lugati'l-Arabîyye bi İtâyi'l-Bârûd* 25 (2012), 739-856; Abdülkâdir Berîz - Hâmîd Kemâlî Meskûnî, “Risâü'l-evlâd beyne İbn Nübâte el-Mısırî ve'l-Hâkânî eş-Şîrvânî: Dirâse Mukârane”, *İdâat Nakdiyye* 26 (2017), 37-59; Abdülkerîm Hudayr Alevî es-Seîdî, “Risâü'l-ibn beyne Ebî Zü'eyb el-Hüzeli ve İbnü'r-Rûmî: Dirâse Muvâzene fi sîmiyâi'l-ehvâ”, *Mecelletü Câmîati Sümer li'l-Ulûmi'l-İnsâniyye* 1/1 (2023), 45-70.

⁵ Ebû Abdîrrahmân el-Ferâhîdî el-Halîl b. Ahmed, *Kitâbü'l-Ayn* (Dâru ve Mektebetü'l-Hilâl, ts.), 8/234; Ebû Alî el-Hasen ibn Reşîk el-Kayrevânî, *el-Umde* (Beyrut: Dâru'l-Cil, 1981), 2/147.

⁶ Kudâme b. Ca'fer, *Nakdû'ş-şî'r* (Kostantiniyye: Matbaatü'l-cevâib, 1302), 33.

dünyalarında belirgin izler bırakmıştır. Zira şair, yaşadığı hayatın aynasıdır ve şairin içinde bulunduğu konum, edebî metnin üretiminde, onun anlamlarını yönlendirmede ve amaçlarını açıklamada önemli bir etkiye sahiptir. Dolayısıyla bu durum, şairin düşüncelerini ve yaşadığı dünyaya bakışını yansıtan imgelerin şekillenmesini de etkilemiştir.⁷

Mersiyelerin diğer bir teması olan ölen evlat, şiirde genellikle idealize edilen bir figür olarak betimlenir; gençliği, masumiyeti ve güzelliği ön planda tutulur. Evladın yaşamındaki olumlu nitelikler, onun ölümünün trajedisini artırmak üzere şiirsel imgelerle desteklenir. Baba ise, bu kaybın yükünü taşıyan, derin acı ve çaresizlikle yüzleşen bir figürdür. Babaların yas tutma biçimleri şiirlerde farklı şekillerde yansıtılır; kimi zaman teslimiyet, kimi zaman isyan, kimi zaman kabulleniş kimi zaman da ölüm karşısında metin bir duruş ve direnç şeklinde kendini gösterir. Ayrıca, gözyaşlarına sığınma, halktan uzaklaşarak içine kapanma ve acıyı yalnız başına yaşama hâlleri de ustalıkla betimlenir.

2. Şairlerin Anlatım Dünyası: Ölüm ve Ölüm Karşısında Babanın Duruşu

Bu bölümde, Ebû Züeyb, İbnü'r-Rûmî ve İbn Nübâte'nin evlat mersiyelerinde ölüm algısı ve babanın yaşadığı içsel durum ile ölümün babada bıraktığı izler incelenecektir. Her üç şairin hem kendine özgü üslupları hem de farklı dönemler ile sosyal bağlamlarda bulunmaları ve olayları farklı hissetmeleri, mersiye anlayışlarında özgün izler bırakmıştır. Ancak, evlat kaybının derin acısı ve ölümün etkisi, üç şairin şiirlerinde ortak tema olarak ön plana çıkmaktadır. Bu bağlamda ölüm karşısındaki şairin tutumu, yaşadığı psikolojik ve fiziksel acıyı ve bunu nasıl kelimelere döktüğünü anlamak ve belirlenen üç şair arasında mukayese yapabilmek için öncelikle söz konusu şairleri ve bu şairlerin evlatları için yazdıkların mersiyeleri kısaca incelemek ve değerlendirmek gerekir.

2.1. Ebû Züeyb el-Hüzeli'nin Mersiyesi

Kaynaklarda muhadram bir şair olduğu kaydedilen Ebû Züeyb,⁸ İbn Sellâm'ın Tabakâtü Fuḥûli's-Şuarâ adlı eserinde kusursuz ve zaaf göstermeyen üçüncü tabaka şairleri arasında zikredilir.⁹ Şairin hayatı, onu derinden etkileyen sevdiklerinin kaybı ve yakınların ihaneti, İslâm'ı kabulü, beş çocuğunu veba salgınında kaybetme¹⁰ gibi bazı önemli sosyal ve psikolojik değişim ve olaylarla şekillenmiş, bunlar da onun hayatında kalıcı izler bırakmıştır. Bu değişimler, şairin hayata bakışını şekillendirmiş ve eserlerine farklı şekillerde yansımıştır. Özellikle çocuklarını kayıp, kendini içe dönük bir sorgulama ve inkâr tarzında ifade etmeye itmiştir. Duyduğu acının derinliğini ifade etmek için Câhiliye şairlerinin alışkanlığıyla musibetleri, acıyı ve hüznü dehre (zamana) yüklemiştir.

⁷ Abdülhâdî Abdürrahmân al-Şâvî, "Sünâ'iyatü'l-hayât ve'l-mevt beyne'l-sâ'ir Ebî Züeyb el-Hüzeli (h. 27) ve'l-şâ'ir Ebi'l-Alâ el-Ma'arrî (h. 449)", *el-Mu'temerü'l-ilmî es-sâdis ve'l-ısrîn li'l-ulâmi'l-insâniyye ve'l-terbeviyye* (Bağdâd: Mecelletü'l-Müstensiriyye, 2023), 367.

⁸ Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd el-Belâzurî, *Cümel min ensâbi'l-eşraf* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1996), 11/253; Muhammed Hayrûddîn b. Mahmûd Zirikli, *el-A'lâm* (Dârü'l-İlmi li'l-melâyîn, 2002), 2/325.

⁹ Ebû Abdullah Muhammed bin Selâm el-Cumahî, *Tabakâtü fuḥûli's-şuarâ* (Cidde: Dâru'l-Medenî, 1980), 1/131.

¹⁰ Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn Aybeg b. Abdillâh Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât* (Beyrut: Dâru İhyâi't-turâs, 2000), 13/274; Abdulkadir b. Ömer el-Bağdâdî, *Hizânetü'l-edeb ve'lubbî libâbi lisâni'l-Arab* (Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1997), 1/422.

Ebû Züeyb vefatından bir yıl önce, beş oğlunu Mısır'daki veba nedeniyle kaybetmenin ardından meşhur mersiyesi "el-Ayniyye"yi kaleme almıştır. Bu şiir, ölümün kaçınılmaz doğasını dokunaklı biçimde vurgulayan ve Arap edebiyatında önemli bir mersiye örneği olarak kabul edilen bir eserdir.¹¹ Kaside, hicretten yıllar sonra yazılmış olmakla birlikte, taşıdığı duygusal içerik ve sanatsal yapıyla Câhiliye dönemine ait şiir anlayışını temsil etmektedir. İnsanın en sevdiklerinin ölümüyle yaşadığı derin üzüntüyü konu alan şiir, bir ağıt olmanın ötesinde trajik bir deneyimin de şiirsel yansımasıdır. Zira şairin acısı tek bir evlatla sınırlı değildir; beş oğlunun hepsi bir yıl içinde hayatlarını kaybetmiştir. el-Ayniyye dikkatlice incelendiğinde, yapısal olarak iki ana eksende şekillendiği görülür:

- Birinci eksen: Şairin evlatlarının ölümünden sonra içinde bulunduğu ruh hâlini ve içsel sarsıntısını konu alan duygusal (lirik)
- İkinci eksen: Bu duygu hâlini desteklemek üzere kurulan ve ölüm ile fânîlik temalarını yansıtan üç anlatıdan oluşan anlatısal (destekleyici)

İlk bölümde şair evlatlarına ağıt yakarak derin hüznünü dile getirir ve bu hüznü ilerleyen beyitlerde özelden genele doğru taşır. Giriş sahnesinde Ümeyme¹² ile arasında geçen bir diyalog yer alır:

أَمِنْ المنون وريبتها تتوجع والدهر ليس بمعتب من يجزع
قالت أميمة: ما لجسمك شاحبا منذ ابتذلت ومثل مالك ينفع
أم ما لجنيك لا يلائم مضجعا ألا أفض عليك ذاك المضجع
فأجبتها أما لجسمي إنه أودى بني من البلاد فودعوا
أودى بني وأعقبوني غصّة بعد الرقاد وعبرة لا تغلغ¹³

Yoksa sen, ölümün ve zamanın belirsizliğine mi inliyorsun? Oysa kaderin çarkı, korkup sızlananlara dönüp bakmaz bile.

Ümeyme: "Nedir bu solgunluk bedeninde? Ne zamandır kendini böyle yıpratıyorsun, senin gibi dirayetli birine bu düşkünlük yakışır mıydı?"

Yoksa artık yatak da mı seni sarmıyor? Uykular mı dar geldi gönlüne, yoksa gönlün mü sığmaz oldu uykulara?"

Didim ki: "Bedenimin bu hâli, oğullarımın göçüp gitmesindedir; onlarla, huzurum da çekip gitti."

"Oğullarım yok olup gitti; geride uykudan sonra bile dinmeyen bir gözyaşı ve yüreğime çöken bir sızı bıraktılar."

Şairin ifadeleri içinde bulunduğu psikolojik sarsıntıyı ve derin matemî açıkça vurgular. Bu acı, yaşamını zehreden bir burukluk olarak şairin benliğine işlemiştir. Kasidenin başlangıç bölümünün oluşturan bu kısım biçimsel olarak tam anlamıyla klasik mersiye formunda olmasa da içerdığı ölüm, ayrılık, gözyaşı, yalnızlık ve fanilik temalarıyla ve duygusal yoğunluğuyla klasik

¹¹ Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, 274-275.

¹² Ümeyme'nin kim olduğu kesin olarak kaynaklarda geçmemektedir. Modern dönem araştırmacılarından bazıları bu kişiyi şairin eşi, cariyesi veya hayalî kahraman olarak yorumlamıştır.

¹³ eş-Şu'arâü'l-Hüzeliyyün, *Divânü'l-Hüzeliyyîn* (Kahire: ed-Dâru'l-Kavmiyye, 1965), 1/1-2.

mersiye geleneğinin birçok özelliğini içerir. Dile getirilen ruhsal ve fiziksel hâl şairin iç dünyasındaki büyük bir çöküş ve bedensel olarak da bir yıpranmışlığı yansıtmaktadır.

Akabindeki beyitlerde öncelikle, hayatın acımasız işleyişine ve zamanın durmaksızın devam ettiğine dair bir farkındalık oluşturulurken aynı zamanda şairin ölüm karşısındaki çaresizliği ve güçsüzlüğü ima edilir. Ardından gelen dizelerde, şair dirayetli bir duruş sergileyerek kendini güçlü ve kararlı bir şekilde göstermeye çalışır. Çünkü Câhiliye dönemi anlayışında, beş evladını veba salgınında kaybetmek sadece büyük bir felaket değil, aynı zamanda bu acıya karşı duyulan keder ve böylesine uzun süren gözyaşları düşmanların ve hasetçilerin alay konusu olmak ve onur kırıcı durumdur. Zira o, artık çocuk sayısı azalmış, evlât desteğinden yoksun kalmış bir kimse olarak, evlâdın güç ve destek sayıldığı, çoğalmanın onlarla mümkün görüldüğü bir toplumda tek başına kalmıştır;¹⁴ bu durum, onu alaycıların hedefi hâline getirmiştir. Bu nedenle şair uyanık davranarak en yoğun hüznü ile kederinin zirvesinde iken şu şekilde seslenir:

وَتَجَلَّدِي لِلشَّامَتِينَ أَرْيِيمُ أَنِي لَرَيْبِ الدَّهْرِ لَا أَتَضَعَعُ¹⁵

Zamanın felaketleri karşısında asla sarsılmam; şamatacı hasetçilere sabrımı, metanetimi gösteririm.

Bu ifadeler onun hem kendine dönük eleştirisini hem de toplumun beklediği 'metinlik' algısıyla hesaplaşmasını gösterir. Dolayısıyla şiir, şairin içsel acısını ve toplumsal baskı karşısındaki direncini bir arada yansıtır. Böylece şairin duruşunda, duygularını rahatça yaşamak ve dışa vurmak yerine, kabullenme, metanet ile ölüm karşısında duyulan umutsuzluk ön plandadır.

Sonraki beyitlerde şair hem ölümün erken gelişine hem de yarım kalan umutlarına hayıflanır ve artık yaşamının kendisi için sadece bir yük hâline geldiğini ima eder. Şair bu şekilde kayıp ve tükenmişlik temaları etrafında hem ruhsal kırılmalarını hem de fiziksel yorgunluğunu duygusal bir ifadeyle dört-beş beyit daha ortaya koyduktan sonra konuyu kişisel acıdan çıkararak evrensel boyuta taşır.

Kendi içinde bir bütünlük arz eden söz konusu duygusal beyitlerden sonra Ebû Züeyb, hikmet ve ibret dolu sözlerle 'ağlasak da ölen geri gelmez' düşüncesini benimseyerek ölüm karşısında bir teslimiyet sergiler. Zikredilen ilk kısımda şair ne çocuklarının adlarına ne yaşlarına ne de ölümlerinin ayrıntılarına yer verir. Zira şair, ölüm ve acıyı hızla bireysellikten çıkarıp tüm canlılarda resmederek evrensel bir gerçeklikle bir nevi teselli bulmaya ve acısını hafifletmeye çalışmaktadır.

Kaside, destekleyici anlatı eksenini mahiyetindeki ikinci bölümde üç ana şiirsel sahneye ayırılır. Bu sahneler, Câhiliye dönemi şiir geleneğinden alınmış görüntülerdir. Ancak şair bu sahneleri rastgele seçmez; her bir sahne, belli bir anlamı ve göndermeyi taşıyan güçlü birer imgeler sistemidir. Teselli ve içsel denge bulma girişimi olarak okunabilen bu bölümde üç ayrı hikâye sunulur:

– Yaban eşeğinin ölümü,

¹⁴ Alî Mahmûd et-Tevelbeh - Ahmed Hilâl Muhammed Benî Îsâ, "el-Muâdilü'l-mevdû'î fî Ayniyyeti Ebî Züeyb el-Hüzeli", *Mecelletü'l-Mışkât li'l-Ulûmi'l-İnsâniyye ve'l-İctimâiyye* 7/2 (2020), 460.

¹⁵ eş-Şu'arâü'l-Hüzeliyyûn, *Divânü'l-Hüzeliyyîn*, 1/3.

- Yaban öküzünün ölümü,
- İki insan savaşçısının ölümle sonuçlanan çarpışması

Ebû Züeyb, bu üç anlatıyı gündeme getirmekle yaşadığı travmayı evrensel bir çerçeve içerisine yerleştirip kendisini teskin etmeye ve olanları kabule yönelmiştir. İlk hikâye " وَالدُّهُرُ لَا يَبْقَى عَلَى حَدَائِهِ " (Zaman, afetleriyle aynı hâl üzere kalmaz) mısrasıyla başlar ve bu dize kasidede her hikâyenin başında olmak üzere üç kez tekrar edilir. Bu tekrar, şairin anlatılara yüklediği anlamı ortaya koyar: Zaman ve onun getirdiği felaketler, hiç kimseye merhamet etmez, yeryüzündeki tüm varlıklar -güçlü ya da zayıf- ölümün tehdidi altındadır. Şair, ilk hikâyede kıtlık bölgesinden verimli bir araziye göç eden ve orada mutluluk bulan yaban eşeğinin canlı ve sevinçli manzarasını çizer. Fakat bu mutluluk kısa sürer; yaban eşeği, ansızın avcının oklarından ölüm payını alarak tadına vardığı hayat nasibinden mahrum kalır. Bu sahnede şair, hayatın neşesiyle iç içe geçmiş bir ölüm temasını şekillendirir.

İkinci sahnedeki yaban boğası, ölüm karşısında direnç sembolüdür, ancak sonuç yine kaçınılmazdır. Köpeklerin birleşmiş arzusu, yaban boğasının yaşama yönelen iradesini alt eder ve sonuçta güçlü gövdesi, kalın yapısı ve hızlı koşusu bile onu kurtaramaz. Köpekler onu parçalamaya çalışırken boğa onlara karşı koymaya çalışıp direnir, fakat avcının attığı bir okla yaşamı oracıkta sona erer. Her ne kadar boğa güç ve kuvveti simgelese de akıbeti yine yokluk olur.

Şairin son anlatısı hayvanlar dünyası yerine iki atlının mücadelesidir. İki savaşçı da güç ve cesaret bakımından denktir ve karşılıklı öldürücü darbeler ikisini de yere serer. Her biri gücün ve hâkimiyetin timsali olan bu savaşçıların çetin karşılaşması kazananın olmadığı ölümle son bulur. Cesaretleri ve maharetleri bu iki savaşçıyı ölümden korumaz ve sonları tıpkı yaban eşeği ve yaban öküzü gibi olur. Ancak bu sefer, farklı olarak ölümün gerekçesi tamamen ortadan kaldırılır: Önceki anlatılarda ölüm güçlü ile güçsüz arasındaki mücadele ile açıklanabilirdi. Ama burada, iki denk savaşçının mücadelesi vardır. Yani ölüm, başka bir sebebe bağlanamayan sadece alın yazısıdır. Bu nedenle şair, bu anlatıyı, "لَوْ أَنَّ شَيْئًا يَنْفَعُ" Eğer fayda veren bir şey olsaydı... beytiyle bitirir. Yani, eğer ölümden korunmanın bir yolu olsaydı, bu iki yiğit hayatta kalırdı. Fakat ölüm geldi mi, insan arzuları ve umutlarıyla birlikte ona teslim olur. O hâlde, ölüm kendisinden kaçışın olmadığı bir hakikattir.¹⁶

Bu üç sahne, şairin iç dünyasında yaşadığı derin çatışmayı yansıtan farklı tonlarda içsel diyaloglar olarak ortaya çıkar ve şiirin başında yer alan dışsal diyalogla başlayan içsel bir kırılmanın sonucu gibi görünür. Şairin yaşadığı keder ve umutsuzluk, bu sahneleri birbirine bağlayan duygusal bir eksen hâline gelir. Eğer şiir, başta ölüm karşısında insanın çaresizliğini ve bunun karşısındaki direniş çabasını sergilemişse, sonuçta ulaşılan nokta yine ölüm karşısındaki yenilgidir. Ancak bu kez bir dizi anlatı sahnesi aracılığıyla, içsel diyalogla daha derinlemesine ve daha trajik bir şekilde ifade edilmiştir.¹⁷

¹⁶ Meysem Mehdi Sâlih, "el-Binâ'ü'l-kısa'î fi'l-kasîdeti'l-Arabiyye: Dirâse Tahliyye fi Kasîdeti Ebî Züeyb el-Hüzeli", *Mecelletü Merkezi Dirâsâti'l-Kûfe* 4 (2011), 303-304.

¹⁷ İmâd Hamdî Abdullah, "el-Hivârî's-serdî fi kasîdeti'r-risâi'l-Arabiyye: Ayniyyetü Ebî Züeyb un-mûzecen", *Mecelletü Külliyyeti'l-Âdâb* 14/1 (2022), 1917.

Ebū Züeyb, bu anlatılarda birini bitirip diğerine geçerken okurunu bir düşünce silsilesi içinde ölüm gerçeği etrafında gezdirir ve şiirin ana temasına sürekli döner. Her bir sahne, her bir düşünce, ölüm ve fanilik zincirinin bir halkasını oluşturur. Her imge ve her gözlem, ölüme dair büyük düşüncesini besleyen küçük kaynaklardır.¹⁸ Böylece şairin beş oğlunun ölümüyle şekillenen bu şiirsel tavır, insanoğlunun faniliği üzerine derin bir düşünceye evrilir. Şair, ölümün insanların gözleri önünde, hayatlarının her anında hazır bulunduğunu ve insanlara yönelişini şöyle dile getirir:

لا بدّ من تلف مُقيمٍ فأنْتَظِرَ أبأرض قومك أم بأخرى المصرع¹⁹

Nerede olursan ol, kendi yurdunda ya da bir başka diyarda ölüm mutlaktır. Bekle, o sana da uğrayacaktır.

Şair ölüm karşısında insanoğlunun çaresizlik ve aczini ise şu dizelerle ifade eder:

وإذا المنية أنشبت أظفارها الفيت كل تميمه لا تنفع²⁰

Ölüm pençesini geçirdiğinde, artık hiçbir muska fayda etmez.

Zira ölüm, bütün tılsımları, korunma dualarını ve direnme çabalarını boşa çıkaran bir kudrete sahiptir. Cahiliye döneminden itibaren şairlerin ölüm hakkındaki düşünceleri büyük oranda müşterek olmuş; ölümün fanilik ve unutulmuş anlamına geldiği düşünülmüştür. Böylece mersiye, insanı tehdit eden faniliğe karşı sembolik bir reddiye, merhumu şiir vasıtasıyla ölümsüzleştirme biçimindeki çabaya dönüşmüştür.²¹

2.2. İbnü'r-Rûmî'nin Mersiyesi

Mersiyeler içerisinde meşhur olanlardan biri de Ebū Züeyb'in kasidesi kadar güçlü bir duygusal derinlik taşıyan İbnü'r-Rûmî'nin oğluna yazdığı kasidedir. Tıpkı Ebū Züeyb gibi İbnü'r-Rûmî de erken yaşta üç oğlunu ardı ardına toprağa vermiş ve evlat acısını tatmıştır. Şair, onların ardından yoğun duygu yüklü mersiyeler yazmıştır.²² Bu şiirler arasında en etkileyicilerinden biri, henüz küçük yaşta vefat eden ortanca oğlu için yazdığı 'Dâliyye' kasidesidir.²³ Bu şiir şairin gözlerine seslenen şu hitapla başlar:

بكاؤكما يشفي وإن كان لا يجدي فجودا فقد أودى نظيركما عندي²⁴

Ağlamanız beni biraz olsun rahatlatır, her ne kadar faydasız olsa da gözyaşınızı esirgemeyin, çünkü sizin benzeriniz olan evladımı yitirdim.

¹⁸ Halîl İbrâhîm Ebû Diyâb, "Fikretü'l-Mevt inde Ebî Züeyb", *Mecelletü Külliyyeti'ş-Şerî'a ve'l-Lugati'l-Arabiyye* 1/1 (1979), 527-528.

¹⁹ eş-Şu'arâü'l-Hüzelîyyûn, *Dîvânü'l-Hüzelîyyîn*, 1/3.

²⁰ eş-Şu'arâü'l-Hüzelîyyûn, *Dîvânü'l-Hüzelîyyîn*, 1/3.

²¹ Semer Corc ed-Deyyûb, "Cedeliyyetü'l-fenâ' ve'l-hulûd fî Ayniyyeti Ebî Züeyb el-Hüzelî", *Mecelletü Câmiati Dimaşk li'l-Âdâb ve'l-Ulûmi'l-İnsâniyye* 27/34 (2011), 88.

²² Mustafa Çuhadar - İsmail Durmuş, "İbnü'r-Rûmî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (2000), 21/186.

²³ Abbâs Mahmûd el-Akkâd, *İbnü'r-Rûmî: Hayatuhu min şî'rihi* (Mısır: Müessesetü Hindâvî, 2017), 72.

²⁴ Ebü'l-Hasen Alî b. el-Abbâs b. Cüreyc İbnü'r-Rûmî, *Dîvânü İbnü'r-Rûmî* (Kâhire: Dârü'l-Kütübi ve'l-Vesâ'iki'l-Kavmiyye, 2003), 624.

Zamanın uğursuz darbelerine defalarca maruz kalan şair, henüz çocukken babasından, gençlik çağında eşinden ve çocuklarından ardı ardına yoksun kalmış; bu durum, onda özellikle kaybetmenin acısıyla yoğrulmuş bir iç yangını meydana getirmiş ve onun hayatında zamanın en acımasız darbeleri olarak iz bırakmıştır. Öte yandan yaşadığı bu musibetler, şiirine derinlik kazandırmış ve güçlü bir duygusal yoğunluk taşıyan edebî eserlerin ortaya çıkmasına vesile olmuştur.²⁵ Nitekim oğlunun ölümüyle derinden sarsılan şair, yaşadığı duyguları şiirine içten bir biçimde yansıtmıştır. 41 beyitten oluşan söz konusu kasidenin girişinde, şair doğrudan gözlerine hitap ederek ağlamalarını ister. Zira göz, sadece görme işlevi gören bir organ değil; aynı zamanda kalbin ve tüm duyu organlarının geçit kapısıdır. Şair için evlat da kalbin merkezinde yer alan, göz gibi aziz bir varlıktır ve onu kaybetmek, en değerli uzvunu yitirmek gibidir. Bu sebeple gözlerinden artık görmeyi değil, yalnızca gözyaşı dökerek kendine eşlik etmesini ister.²⁶

İbnü'r-Rûmî'nin, oğlunu kaybettikten sonraki hâline dair betimlemeler, kasidenin büyük bölümünü oluşturur. Bu anlatımda onun temel tavrı, gözyaşlarını hiç durmadan dökmek olmuş; ne zaman bu gözyaşları dursa, içindeki derin acıyı hafifletir umuduyla yeniden çağırmıştır. Bunun yanında şairin kendi durumuna dair betimlemeleri üç başlık altında toplanır: I. Hüzün ve hüznüle gelen acı ve zayıflık, II. Ağlama, III. Uykusuzluk.

Hüzün bağlamında şair:

- Önce yaşadığı büyük musibeti tasvir eder,
- Sonra bunun kalbine yansımasını anlatır,
- Ardından da Allah'ın takdirini, iradesini ve hikmetini sorgular. Çünkü bu ilahî irade, oğlunun yaşamasını istemesine rağmen gerçekleşmiştir.

Şair, ölümün kaçınılmazlığına olan inancını ve Allah'ın hükmüne rıza göstermesi gerektiğini dile getirir. Ne var ki, bu düşüncesinde sabit kalmaz ve inancıyla çelişen bir ruh hâline geçer. Evladını kaybettikten sonra içine düştüğü hâli tasvir ederken, aşırı bir elem ve perişanlık hâline bürünür ve karamsar bir ruh halini dile getirir. Ayrılığa rıza göstermediğini şu sözlerle belirtir:

وما سرني أن بعته بئوايه ولو أنه التخلُّد في جنَّة الخلد
ولا بعته طوعاً ولكن غصبتَه وليس على ظلم الحوادث من مُعدي²⁷

Karşılık, cennet nimetleriyle ebedî kalmak bile olsaydı, yine de onu (oğlunu) böyle bir mükâfatla değişmezdim.

Onu kendi rızamla değil, zorla gönderdim toprağa; çünkü zamanın felaketlerinin zulmüne karşı durulamaz.

Şair, evladını yitirmeye rıza göstermeyerek kaybı zorla elinden alınmış bir değer olarak nitelendirir; bu yüzden olayı bir 'alışverişe' benzeterek değiş tokuşun karşılığı -sabrın ödülü- cennet nimetleri bile olsa reddeder ve oğlunun yaşamını hiçbir mükâfatla takas etmeye yanaşmaz. Bu tavır hem derin inkişarını ortaya koyar hem de dinî teselli vaatlerinin onun

²⁵ Bedr, "Risâiyâtü İbni'r-Rûmî fi evlâdih", 6-7.

²⁶ Fâtıma İsâ es-Seyyid Alî eş-Şeyh, "Risâü'l-ibn beyne İbni'r-Rûmî ve Üsâme b. Munkız: Muvâzenetün Nakdiyyetün beyne kasîdeteyhimâ - ed-Dâliyye ve'r-Râ'iyye", *Havliyye Külliyyeti'l-Lugati'l-Arabiyye bi'l-Minûfiyye* 35 (2020), 584.

²⁷ İbnü'r-Rûmî, *Dîvânü İbni'r-Rûmî*, 625.

içindeki sızıyı hafifletmediğini gösterir. Böylece şiir, teselli arayışından ziyade kaybın yarattığı içsel isyanı merkeze alır. Bu bağlamda şair, bir yanda takdiri ilâhîye razı olma yükümlülüğü, diğer yanda ise yüreğini yakan evlat acısı arasında kalır. Bu noktada İbnü'r-Rûmî, içsel isyanını bastıramaz ve sözleri, İslâmî teslimiyet anlayışından çok, Câhiliye devrinin fanilik anlayışını çağırıştır.²⁸

Şair, oğlunun ölümüyle birlikte içine düştüğü derin hüznü anlatmayı sürdürerek hayata karşı ilgisini yitirdiğini ve artık dünya ile nimetlerine hiçbir değer atfetmediğini dile getirir. Gözünde yaşam, ıssız ve kimsesiz bir çöl görünümüne bürünmüş; yüreği, ölüm arzusuyla dolup taşmıştır. Kendini aşırı hüznü ve yıkılmış hissederek bu haline dair kendi nefesine sitem eder. İbnü'r-Rûmî, sonraki beyitlerde gözlerine hitap etmeye ve gözyaşı dökmelerini istemeye devam eder. Bu beyitlerde kimi zaman da doğrudan oğluna hitap ederek kendi duygusal zayıflığını ve yorgunluğunu anlatır:

وإن كانت السُّقْيَا من الدَّمْعِ لا تُجْدِي²⁹ سَأَسْقِيكَ ماءَ العَيْنِ ما أَسْعَدَتْ به

Sana gözümün yaşından içireceğim, eğer bu gözyaşları seni mutlu edebilirse... Ama gözyaşıyla gelen şifâ yoktur ki, ne yazık!

Şairin “Gözyaşlarımla mezarımı sulayacağım” ifadesi ölene yapılan ‘sukya’ (toprağın sulanması, kabre yağmur isteme) geleneğini, gözyaşı üzerinden yorumlamaktır. Bu aslında Câhiliye şiirindeki geleneksel bir risâ imgesidir, ancak İbnü'r-Rûmî, yağmur yerine gözyaşını koyarak, bu uygulamayı daha içsel ve dramatik bir hâle getirmiştir. Ayrıca şair gözlerine hitapta istiarelere dayalı bir duygu örgüsü içinde gözlerini insanlaştırarak onlarla konuşur:

أَعْيَيْ جُودَا لِي فَفَدِ جُدْتُ لِلنَّرَى بَأْتِئْسَ مِمَّا تُسَالِنُ مِنَ الرَّفْدِ
أَعْيَيْ إِنْ لَا تُسْعِدَانِي الْمَكْمَا وَإِنْ تُسْعِدَانِي الْيَوْمَ تُسْتَوَجِبَا حَمْدِي
عَذْرَتُكُمَا لَوْ تُسْعِلَانِ عَنِ الْبِكََا بِنَوْمٍ وَمَا نَوْمُ الشَّجِيِّ أَحْيَى الْجَهْدِ³⁰

Ey gözlerim, haydi cömertçe dökün yaşlarınızı, zira ben toprağa karşı cömertliğimi çoktan gösterdim. Ey gözlerim! Eğer beni teselli etmezseniz, size sitem ederim. Ama eğer bugün ağlayarak rahatlatırsanız, övgümü hak edersiniz.

Eğer sizi ağlamaktan alıkoyan bir sebep olsaydı, uykuda olsaydınız sizi başışlardım; ama acıyla kıvranan, benimle aynı kederi çeken biri nasıl uyuyabilir ki?

Şair, sanki gözleri birer kişiymiş gibi onlardan cömertlik bekler; yaş dökmeyi bir tür yardım ve görev olarak görür. Gözyaşını, sadece fiziksel değil, aynı zamanda ruhani bir destek olarak işler. Ayrıca şair gözlerini ağlamaya çağırırken, uykunun da kendisine bir fayda sağlamadığını söyler. “Nedir ki kederlinin uykusu? Ancak yorgunluk kadar zayıf bir çaredir!” diyerek, uykunun keder karşısında etkisiz kaldığını, gerçek bir teselli sunmadığını belirtir.

İbnü'r-Rûmî, oğlunun kaybını anlatırken ağlama, hüznü ve iç yanışı ifade eden kelimeleri yoğun bir şekilde kullanır. Söz konusu kelimelerden bazıları kaybın fiziksel ve duygusal

²⁸ Abdülkerim Hıdır es-Sa'dî, “Risâ'ül-ibn beyne Ebî Züeyb el-Hüzeli ve İbnü'r-Rûmî: Dirâsetün muvâzenetün fi şimyâi'l-ehvâ”, *Mecelletü Câmîati Sumer li'l-Ulûmi'l-İnsâniyye* 1/1 (2023), 49-50.

²⁹ İbnü'r-Rûmî, *Divânü İbni'r-Rûmî*, 626.

³⁰ İbnü'r-Rûmî, *Divânü İbni'r-Rûmî*, 626.

boyutlarını yansıtır: “فَجَعْ (yıkım)”, “يُنُوِي (solmak)”, “تَسَاقَطُ (düşmek)”; bazıları ise şairin iç dünyasındaki acı ve kırılmalılığı dile getirir: “الشَّجْنُ (hüzün)”, “النَّارُ (yanış)”, “الْوَجْدُ (iç yanışı)”, “الْأَسَى (elem)”. Üstelik kullanılan “لُدْعَا (yanık, iç yakışı)” ve “حَزَاةُ (acı, iç yakan hatıra)” gibi ifadeler, şairin kaybettiği oğlunun hatirasının kendisine nasıl derin bir sızı verdiğini tasvir eder. Zira لَدَعْ kelimesi, tıpkı ateşin yakışı gibi bir acıyı, bazen de bizzat ateşin dokunması sonucu oluşan acıyı ifade eder. Şair, kalbini saran hissi, yakıcı ızdırap ve keskin iç sızısı gibi imgelerle zenginleştirir.³¹ Oğluna olan hasretini ise şu dizlerle dile getirir:

أَفْرَةَ عَيْنِي قَدْ أَطَلْتُ بُكَاءَهَا وَغَادَرَتْهَا أَقْدَى مِنَ الْأَعْيُنِ الرُّمْدِ
أَفْرَةَ عَيْنِي لَوْ قَدَى الْحَيِّ مَيِّتًا وَقَدَيْتُكَ بِالْحَوِيَاءِ أَوْلَ مِنْ يَغْدِي
كَانِي مَا اسْتَمْتَعْتُ مِنْكَ بِنَظْرَةٍ وَلَا قُبْلَةَ أَحَلَى مَذَاقًا مِنَ الشَّهْدِ
كَانِي مَا اسْتَمْتَعْتُ مِنْكَ بِضَمَّةٍ وَلَا شَمَّةٍ فِي مَلْعَبٍ لَكَ أَوْ مَهْدِ
أَلَامٌ لَمَا أُبْدِي عَلَيْكَ مِنَ الْأَسَى وَإِنِّي لِأَخْفِي مِنْهُ أَضْعَافٌ مَا أُبْدِي³²

Ey gözümün nuru! Gözüm o kadar uzun açıldı ki, sonunda onu hasta gözlerden bile daha bitkin bir hâlde bıraktım.

Ey gözümün nuru! Canım pahasına seni kurtarabilseydim, ilk feda eden ben olurum.

Sanki ne yüzüne bir kez bakmışım ne de baldan tatlı bir öpücüğünü tatmışım; Sanki ne sana doya doya sarılmışım ne de seninle bir oyun yerinde ya da beşiğinde mutluluğu paylaşmışım.

Sana gösterdiğim üzüntü yüzünden kınanıyorum; oysa gösterdiğimden kat kat fazlasını içimde gizliyorum.

Şair bu beyitlerde, çocuğuyla ilgili yaşadığı anların eksikliğini, birer somut duyu tecrübesi olarak verir: Bakışma, öpme, koklama ve kucaklaşma... Bu durum, ölümün acısını daha da derinleştiren önemli bir noktadır. Üstelik bu duyusal temsillerde, görme → tat alma → dokunma → koku alma sıralamasıyla, kademeli bir duygusal derinlik sağlanır. Öpücüğün baldan tatlı olması, dokunuşun tarife gerek duymayacak kadar sıcak olması, kokusunun oyun alanında bile hissedilmesi, şairin her bir duyuyu bağ kurduğunu gösterir. Yine şu beyitte, oğlunu şöyle niteler:

أَرِيحَانَةَ الْعَيْنَيْنِ وَالْأَنْفِ وَالْحَشَا أَلَا لَيْتَ شِعْرِي هَلْ تَعَيَّرْتَ عَنْ عَهْدِي³³

Ey gözümün ferî, burnumun kokusu, gönlümün sevdiği, acaba, ey canım, öldükten sonra da hâlin değişti mi?

Burada da “gözümün ferî, burnumun kokusu” gibi teşbih-i belîğ ifadelerle oğlunun bedeninin ve ruhunun şairin varlığındaki önemine işaret edilmiştir. Bu tür teşbihler, duygunun yoğunluğunu artırmanın yanında anlamı daha açık ve etkileyici kılar. Dahası şair, oğlunun yokluğunu insan bedeninin temel duyu organlarının eksikliğiyle ilişkilendirerek bu kaybın kendisinde oluşturduğu boşluğu şu şekilde ifade eder:

هَلْ الْعَيْنُ بَعْدَ السَّمْعِ تَكْفِي مَكَانَهُ أَمْ السَّمْعُ بَعْدَ الْعَيْنِ يَهْدِي كَمَا تَهْدِي³⁴

Gözün yoksa kulağın kâfi gelir mi? Ya da kulak, göz olmadan yön tayin eder mi?

³¹ eş-Şeyh, “Risâü'l-ibn beyne İbni'r-Rûmî ve Üsâme b. Munkız”, 628.

³² İbnü'r-Rûmî, *Divânü İbni'r-Rûmî*, 626.

³³ İbnü'r-Rûmî, *Divânü İbni'r-Rûmî*, 626.

³⁴ İbnü'r-Rûmî, *Divânü İbni'r-Rûmî*, 626.

Öte yandan İbnü'r-Rûmî, şiirde doğrudan oğlunun faziletlerinden söz etmek yerine, onunla ilgili umutlarını, büyümesine dair beklentilerini ve gözlemediği ilk olgunluk emaresi taşıyan davranışlarını zikreder. Evladında görmeyi umduğu hayallerinin ve umutlarının boşa çıkması şairin hüznünü artırır; bu yıkılmışlık ve yarım kalan hevesler, ölüm imgesine karşı duyduğu öfkeyi ve isyanı artırır. Şair, özellikle ölüm temasını işlerken, bu hüznün ağırlığını klasik ağıt geleneğine uygun şekilde temsili istiare yoluyla güçlü biçimde canlandırır ve ölüm karşısındaki öfke ve isyanını şu sözlerle dile getirir:

من القَوْمِ حَيَّاتِ القُلُوبِ عَلَى عَمْدٍ	أَلَا قَاتِلَ اللَّهِ المَنَايَا وَرَمَيْهَا
فَلِلَّهِ كَيْفَ اخْتَارَ وَأَسْطَةَ العَيْدِ	تَوَخَّى جَمَامُ المَوْتِ أَوْسَطَ صَبِيَّتِي
وَأَتَسَّنْتُ مِنْ أفعَالِهِ آيَةَ الرُّشْدِ	عَلَى حِينٍ شَمْتُ الحَيْرِ مِنْ لَمَحَاتِهِ
بَعِيداً عَلَى قُرْبٍ قَرِيباً عَلَى بُعْدِ	طَوَاهُ الرَّدَى عَنِّي فَأَضْحَى مَزَارُهُ
وَأَخْلَفْتُ الأَمَالَ مَا كَانَ مِنْ وَعْدِ ³⁵	لَقَدْ أَنْجَزْتُ فِيهِ المَنَايَا وَعَيْدَهَا

Allah kahretsin şu eceli ve ölüm oklarını! Kavmin gözbebeklerini bile isteye hedef aldılar.

Ölüm, çocuklarımın tam ortasındakini hedef aldı; Allah aşkana! Nasıl da seçti gerdanlığın en kıymetli incisini!

Tam da bakışlarından bir umut sezmiş, davranışlarında olgunluğun işaretlerini görmüştüm.

Ölüm onu benden aldı da artık mezarı ziyaretgâhım oldu; yanımdayken bile uzak, uzak olsa da hep kalbimin yakını.

Ecel, onun hakkındaki ölüm tehdidini yerine getirdi; umutlarsa taşıdığı tüm vaatleri boşa çıkardı.

Şair, burada ölüm kavramını kişileştirerek zihninde, çocuğu kasten seçen ve henüz hayatın tadını bile çıkaramadan onun hayat sevincini elinden alan bir insan gibi canlandırmıştır. Şairin tahayyül dünyası, bu istiarevi yapının oluşumuna yön verirken, ölüm kavramına, kendi acı ve keder yükünü de yansıtmıştır. Başka beyitlerde de İbnü'r-Rûmî, ölümü birçok farklı kılığa sokarak çeşitli şekillerde kişileştirmiştir. Zihninde ölüm, korkunç ve yıkıcı bir varlık olarak yer etmiş; imgeleri de şahsî acısıyla derinlemesine şekillenmiştir.³⁶ Kasidenin son bölümünde ise şair, hayatta kalan iki çocuğunu gördüğünde hissettiği acı ve burukluğu şöyle dile getirir:

يَكُونانِ لِلأَحْزَانِ أَوْزَى مِنْ الرِّندِ	أَرَى أَخَوَيْكَ البَاقِيَيْنِ فَإِنَّمَا
فَوَادِي بِمَثَلِ النَّارِ عَنْ غَيْرِ مَا قَصِدِ ³⁷	إِذَا لَعِبَا فِي مَلْعَبٍ لَكَ لَدَعَا

Görüyorum ki, geride kalan iki kardeşin, hüznüleri tutuşturmakta çakmak taşından bile daha güçlüler.

Senin oynadığın yerlerde oynadıklarında, kalbime ince bir sızı saplanıyor ve yüreğim, hiç istemediğim hâlde kor gibi yanıyor.

Hayatta kalan iki çocuğun oyun alanında oynaması şairin zihninde merhum oğlunun hatırasını canlandırmış ve bu hatıra, onun yüreğinde yanan ateşi daha da alevlendirmiştir. Burada kullanılan üstünlük ifadesi "أوزى" (daha fazla tutuşturdu) yangının şiddetini abartarak vurgulamakta, geniş zaman kipinde getirilen "أوزى" ise yaşanan acının sürekli tekrar ve devam ettiğini göstermektedir. Bu ifadelerle şair, yaşadığı durumu temsili bir teşbihle somutlaştırarak

³⁵ İbnü'r-Rûmî, *Dîvânü İbni'r-Rûmî*, 624-625.

³⁶ eş-Şeyh, "Risâü'l-ibn beyne İbni'r-Rûmî ve Üsâme b. Munkız", 642.

³⁷ İbnü'r-Rûmî, *Dîvânü İbni'r-Rûmî*, 626.

okuyucunun zihninde canlı bir tasvir oluşturur. Kasdî olmaksızın tutuşturulan bu ateş, çocuğun hatırası zihninde her canlandığında bir kez daha alevlenmekte ve şairin acısını daha da derinleştirmektedir.³⁸ Ayrıca İbnü'r-Rûmî kasidede oğlunun son hallerine de yer vererek hastalığı sırasında içine düştüğü dermansızlığı ve solup sararmasını çeşitli benzetmelerle detaylı şekilde tasvir ederek okuyucuyu kendi acısına ortak etmektedir.

2.3. İbn Nübâte'nin Mersiyesi

Evlat acısını derin biçimde yaşayan diğer bir şair daha geç bir dönemde, Memlükler devrinde yaşamış olan İbn Nübâte el-Mısırî'dir. Şair, ağıt türünde çok şiir söylemiştir; zira evlatlarını kaybetme hususunda pek az kimsenin yaşadığı bir felaketi defalarca tatmış ve evlat acısıyla sarsılmıştır. Bu bağlamda, Safedî'nin *el-Vâfi bi'l-Vefeyât* adlı eserindeki şu ifadeleri, İbn Nübâte'nin yaşadığı büyük musibetin boyutunu ortaya koymaktadır: "Zamanın cefasına bak ki İbn Nübâte'nin hiçbir çocuğu yaşamadı. Zannımca, yaklaşık on altı çocuğunu toprağa verdi. Her biri, beş, altı yahut yedi yaşına geldiğinde Allah Teâlâ onları vefat ettirirdi. Bu durum kendisinde tarifsiz acılara yol açmış, o da bu evlatlarına karşı duyduğu büyük hicranı içli ve zarif şiirleriyle dile getirmiştir."³⁹ İbn Nübâte'nin evlatlarına yazdığı mersiyeleri yedi metin halinde günümüze ulaştırmıştır. Bunlardan bazıları uzun kasideler iken, bazıları iki beyitten ibaret kısa parçalar hâlinindedir. Bu uzun kasidelerden biri *... إنَّ دَمْعِي جَارِي... "Rahman seni sarıp sarmalasin, gözyaşlarım hâlâ akıyor. Ey yurtları ve sevinçlerini sessizliğe terk eden!"* ifadeleriyle başlayan 57 beyitlik mersiyesidir. Şair burada yaşadığı evlat acısının büyüklüğünü ve yüreğinde bıraktığı derin yarayı içten bir dille tasvir etmiş ve ayrılık acısının en sarsıcı hâlini yansıtmıştır.⁴⁰ Ayrıca evladının ölümünden ne derece etkilendiğini, bir babanın evlat kaybı karşısındaki tarifsiz acısını ve bu felaket karşısında nasıl bir duygusal tepki sergilediğini edebî bir ustalıkla işlemiştir.

İbn Nübâte'nin mersiyesindeki baba figürü; evladını kaybetmiş olmanın derin acısıyla kavruan, yaşamın anlamını yitirmiş, ama yine de oğlunu kalbinde yaşatmaya çalışan bir karakterdir. Baba, şiirin her dizesinde evladını kaybetmenin derin acısını iliklerine kadar hisseder. Gözyaşlarının dinmemesi, canının ateşler içinde kavrulması, uykusuzluk çekmesi ve kalbini toprağın altında gömülü gibi hissetmesi, bu acının boyutlarını ortaya koyar. Şairin acısı; gözyaşıyla fizikselleşir, varoluşsal sorgulamayla derinleşir, inançla dengelenmeye çalışılır ve ahiret umuduyla bir tür manevi teselliye yönelir. Şair, evlat acısını hem şahsi bir yangın hem de ilahi bir sınanma olarak resmederken okuru da bu duygusal ve estetik yolculuğa katar.

İbn Nübâte, kasideye doğrudan ağıtla ve vefat eden oğluna hitap ederek başlar ve şiirde babanın yaşadığı derin hüznü, çaresizliği ile nihayetinde kabullenışı tutarlı bir duygu akışı içinde sunar. Mersiyesinin girişinde, oğlunun ani ve yıkıcı ölümü karşısında yaşadığı derin üzüntü ve sarsıntıyı, kabullenememiş duygusuyla dile getirirken; oğlunu kaybettikten sonraki hâlini 'hüzün' ve 'dinmek bilmeyen gözyaşları' ile tasvir ederek okuyucuyu doğrudan ölümün yarattığı sarsıntının içine çeker. "Ey yurtları ve sevinçlerini yasa boğan!" ve "Gözlerim sana çağlayanlar gibi akıyor" gibi ifadeler, ilk anda duyulan yoğun kederi yansıtır. Şairin evlat acısını gözyaşlarıyla

³⁸ eş-Şeyh, "Risâü'l-ibn beyne İbnü'r-Rûmî ve Üsâme b. Munkız", 649-650.

³⁹ Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, 1/235.

⁴⁰ Muhammed b. İbrâhîm ed-Dûhay, "Risâ'ü'l-ebnâi fi şi'ri İbn Nübâte el-Mısırî (ö. 768): Mukârene Uslûbiyye", *Mecelletü'l-Ulûmi'l-Arabîyye* 52 (2019), 392.

anlatmasına hem hüznün dışı vurumunu hem de sevgi ve özlemle yoğrulmuş bir sembolü ortaya koyar. Zira bu gözyaşları, dinmeyen bir acının ve babanın iç dünyasındaki sürekli yangının sembolüdür. Buna karşın oğul, Rabbin katına yönelmiş, yemyeşil bir bahçeye yerleşmiş, dünyanın sıkıntılarında kurtulmuştur. Baba ise hâlâ kederin gölgesinde, günah ve kötülüklerinin pençesinde yaşamakta;⁴¹ acı yüreğini yaktmakta ve günahların yükü omuzlarını ağırlaştırmaktadır.

İbn Nübāte kasidenin devamında oğlundan beklentilerini dile getirmeye geçer. Keşke kader, oğluna biraz daha mühlet verseydi de ya onunla daha uzun süre mutlu olabilseydi ya da en azından kaybına hazırlanabilseydi; ancak kader, onu hazırlıksız yakalayarak bu acı kaybı yaşatmıştır:

ليت الردى إذ لم يدعك أهاب بي حتى ندوم معاً على مضمار
ليت القضا الجاري تمهل ورده حتى حسبت عواقب الإصدار⁴²

*Ah, keşke ölüm, seni alıp götürmeden önce bana seslenmiş olsaydı da beraber koşsaydık o son yarışa...
Ah, keşke gerçekleşen o hüküm biraz gecikseydi, ben de ayrılığın sonuçlarına hazırlanabilseydim.*

İbn Nübāte ayrıca bu beyitlerde evladına duyduğu özlemin şiddetini anlatmanın tek yolunun ölüm olduğunu dile getirir. Oğluna ağlamış, hayatlarını karşılaştırmış, sonunda ölümün, onları yeniden bir araya getirecek tek yol olduğunu fark etmiştir. Ardından, ecelin bu kadar erken gelmesinden dolayı içsel bir sitemde bulunur. Devamında şair, kendi ıstırabını anlatmak için doğadaki varlıkları da duygularına ortak eder; bu yolla, doğayla bütünleşmiş evrensel bir yas duygusu kurar. Evladının küçük yaşta hayata gözlerini yummasını ve şairin hayatına çok kısa süreliğine girmesini şimşek parlıtısına benzeterek göz açıp kapayıncaya dek geçip gittiğini dile getirir. Derin hüznünü ifade etmek için gözyaşlarına kırmızı renk atfeder ki bu, içindeki kanayan yarayı, acının derecesini mecazi şekilde vurgulamak içindir. Daha sonra şu beyitleri dile getirir:

ناني اللقا وحماه أقرب مطرحاً يا بعد مجتمع وقرب مزار
لهفي لغصن راقني بنباته لو أمهلته التراب للإثمار⁴³

*Birlikte geçirdiğimiz anlar şimdi çok uzak, Kabri bana yakın olsa da vuslat uzak...
Ah, o filiz... Olgunlaşmadan yere düştü, Ah o tomurcuk... Açmadan toprağa verildi.*

Şair, ahlarla ve inleyen sözlerle derin kederini ve evladına duyduğu bitmeyen hasreti dile getirirken evladına dair beklentilerinin, ölümün acı hükmüyle nasıl alt üst olduğunu da kelimelere döker. Bu hüznün ve çaresizlik duygusunun akabinde şiirdeki duygusal akışta bir sonraki aşama, kaybın getirdiği derin boşluk ve hayatın anlamsızlaşması halidir; şair, evladının yokluğunun yaşamındaki anlam bağlarının koptuğunu tasvir ederek bir yıkım sürecini gözler önüne serer:

أبني قد وقتت علي حوادث فوق من طلل على آثار
ومضى البياض من الحياة وطيبها لكنها أبقتة فوق عذاري

⁴¹ Mahmūd Sâlim Muhammed, *İbn Nübāte: Şâ'iru'l-Asri'l-Memlûki* (Dimaşk, Beyrut: Dâr İbn Kesîr, 1999), 221.

⁴² Ebû Bekr Cemâlüddîn el-Fârikî el-Misrî İbn Nübāte, *Divânü İbn Nübāte el-Misrî* (Beyrut: Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.), 218.

⁴³ İbn Nübāte, *Divânü İbn Nübāte*, 218.

نَمْ وَاِدْعَا فَلَقد تَقْرَح نَاطِرِي سَهْرًا وَنَامَت اَعْيُنُ السَّمَارِ44

*Ey oğlum! Nice musibetler gelip geçti başımdan, hepsi de geçmişin yıkıntıları üstüne çöktü.
Hayatın aydınlığı ve tatlılığı silinip gitti, fakat geriye yalnızca yanaklarımda solgun bir parıltı kaldı.
Huzurla uyu artık; zira gözüm acıyla kan ağlarken, herkesin gözleri uykuya daldı, ben ise uykusuzluğa mahkûm kaldım.*

Bu dizeler, bir babanın evladıyla birlikte hayata tutunma sebebini de yitirdiğini gösterir. Çocuğunun yokluğuyla birlikte yaşama sevinci sönmüş, geleceğe dair umutları da yitip gitmiştir. Babanın dünyasının bir daha asla eskisi gibi olamayacağını, tüm renklerin solduğunun ve yaşamın matlaştığının edebi bir tasviridir. Şair, artık oğlunun sesini, sözünü ve fikirlerini duyamadığını belirtirken, bu yokluk onu ruhsal ve zihinsel çöküntüye sürüklemiştir. İç dünyası, taşınması güç bir sessizliğe gömülmüştür ki bu hâl, şu beyitte etkileyici biçimde dile getirilir:

كَيْفَ الْحَيَاةِ وَقَدْ نَفَنَت جَوَانِحِي مَا بَيْنَ اَنْجَادٍ اِلَى اَغْوَارِ45

Şimdi nasıl yaşanır, ruhum yüksek tepelerden dipsiz derinliklere uzanan o toprağın altında gömülüymü?

Mersiyede dikkat çeken bir başka boyut, şairin bir taraftan ilahi iradeye teslim olurken bir taraftan da karşı koyamadığı iç isyandır. Sabır ve sitem arasındaki gelgit şu şekilde dile getirilir:

فَلَنْ صَبِرْتُ فِي الْاُولَى مُتَصَبِّرٌ وَلَنْ بَدَا جَزَعِي فَعَنْ اَعْذَارِ46

Eğer sabrediyorsam bu ilk defa değildir, önceki acılara alışkanlığımdandır; ama isyan edersem bu da affedilir bir mazerettir.

Bu ifade, inancın ve duygunun çarpışmasını gösterir. Her ne kadar dünya hayatında büyük bir boşluk yaşasa da şairin acısına teselli katan önemli bir unsur ahiret inancıdır. Oğlunun cennette olduğuna dair inanç, babanın ruhunu bir nebze olsun yatıştırır:

سَتَانِ مَا حَالِي وَحَالِكِ اَنْتِ فِي غَرْبِ الْجَنَانِ وَمَهْجَتِي فِي النَّارِ
خَفَتِ النَّجَا بَكَ يَا بَنِي اِلَى السَّرَى فَسَبَقْتَنِي وَتَقَلْتُ بِالْاَوْزَارِ47

Sen cennet odalarında meskunsun şimdi. Ama canım ateşler içinde kavruluyor.

Sen kurtuldun, ben ise günah yükleriyle ağırlaşım, Ey oğlum, kurtuluş sana erken erişti.

İbn Nübâte'nin mersiyesi "gözyaşı, kalp, ciğer ve toprak" gibi somut unsurlar üzerinden yoğun bir lirik anlatıma sahiptir. Şiirin son bölümü duygusal fırtınanın durulduğu, yoğun acının ardından gelen kabulleniş ve ilahi teslimiyetle bir denge bulur. Nitekim şair, kendinden bir miktar uzaklaşıp insan doğasında bulunan genel bir hakikate temas ederek kendini teselli etmeye başlamıştır. Bu evre, yas sürecinin son ve en olgunlaşmış aşamasıdır. Artık baba, ölümün kaçınılmaz bir gerçek olduğunu ve evrenselliğini idrak eder:

بَطَأَ الصَّغِيرِ وَمَنْ يَعْمُرُ يَلْتَحِقُ وَعَلَيْهِ مِنْ شَيْبٍ كَنْعَ غِيَارِ

⁴⁴ İbn Nübâte, *Divânü İbn Nübâte*, 218.

⁴⁵ İbn Nübâte, *Divânü İbn Nübâte*, 219.

⁴⁶ İbn Nübâte, *Divânü İbn Nübâte*, 220.

⁴⁷ İbn Nübâte, *Divânü İbn Nübâte*, 218.

مالي وعتب الشهب في تقديرها ولقد تصاب الشهب بالأقدار
لا عقرب الفلك اللسوب من الردى ينجو ولا أسد البروج الضاري⁴⁸

Ölüm, küçüğün de üstüne basar; yaşlansa da sonunda herkes ona ulaşır ve saçına düşen aklar, bir toz bulutu gibi dağılır ardında.

*Yıldızların kaderine neden içerleyeyim ki, zira en parlak yıldızlar bile alın yazısından kaçamaz.
Ne göğün keskin akrebi kurtulur ölümden ne de burçların yirtıcı aslanı...*

Şair bundan sonraki sözlerinde ölümün küçüğe, büyüğe, yiğide ve hükümdara da geldiğini; yaşın ya da mevkinin bir anlam ifade etmediğini ortaya koyarak onun kaçınılmaz ve herkes için eşit olduğunu vurgular. Bu ifadeler, kaderin değişmezliğine dair bir kabullenişle birlikte şairin yaşadığı acıyı dini ve kozmik bir düzlemde anlamlandırma çabasını yansıtır. Acının ilahi takdire bağlanması, bu bağlamda psikolojik bir savunma mekanizması olarak değerlendirilebilir. Ayrıca şair, ölümü kaçınılmaz bir kader olarak sükûnetli ve akli bir dille işler. Ölüm, yalnızca bir son değil; farklı bir varlık safhasına geçiş noktası olarak sunulur. Şair bu yöntemle yaşadığı derin acıyı, anlamlandırılabilir bir düzene yerleştirmeye çabalar. Söyleminde, teselli edici ve kendi kendini avutmaya yönelik bir iç konuşma havası hâkimdir. Öte taraftan bir gün evladına kavuşma umudu, bu dünyadaki ayrılığın ahirette bir vuslata dönüşeceğine dair inanç, babanın acısını hafifleten ve ona bir nebze olsun teselli sunan bir çıkış yoludur.

Sonuç olarak, şiirdeki baba figürü, evlat acısıyla yoğrulmuş, yasın evrelerini deneyimleyen ve bu acıyla birlikte derin bir ruhsal gel-gitler yaşayan bir bireyi temsil eder. Şair, başlangıçtaki şok ve isyandan, çaresizlik ve boşluk hissine, oradan da ilahi teslimiyet ve ahiret umuduna uzanan duygu geçişlerini, her beyitte kurulan güçlü mantıksal bağlantılarla kompozite etmiştir. Bu, evlât acısını hikmetle yumuşatma çabası ve akli bir teselli arayışı olarak yorumlanabilir. Zira kul artık sonunda teslim olmuş ve kaderi kabullenmiştir, fakat derinlerde yürek, acıyı hafifletmek için hâlâ kendini kandırmaya devam etmektedir. Bu nedenle gözyaşıyla teselli aranır; faydasız olduğunu bilse de sevilenin ardından ağlamak, içsel bir ihtiyaç haline gelir.

3. Karşılaştırmalı Değerlendirme

Ebû Züeyb, İbnü'r-Rûmî ve İbn Nübâte'nin mersiyeleri karşılaştırıldığında, evlat kaybı ve ölüm karşısında babanın ruhsal ve fiziksel durumunun hem ortak temalar çerçevesinde hem de farklı bakış açıları ve vurgularla ele alındığı görülür. Üç şairde hüznün, yas ve acı gibi duygular ortak olmakla birlikte acıya yüklenen anlam, onu dile getirme biçimi, kompozisyonlarındaki başlangıç noktaları ve vurguladıkları temel yapı taşları farklılık gösterir.

Ebû Züeyb'in kasidesi hem ağıt hem de teselli unsurlarını bir arada barındırır. Şair, ölüm olgusunu doğanın kaçınılmaz bir düzeni ve döngüsellığı olarak ele alır. Oğullarının kaybı karşısında baba sabır ve metanet ile öne çıkarak acısını dilsel bir teslimiyet ve kabullenme içinde ifade eder. Zira ona göre ölüm, mukadder bir sondur ve bireyin buna karşı koyma gücü yoktur. Kasidede baba figürü, kişisel acıdan evrensel ölüme, duygusal çöküşten kabullenişe uzanan bir çizgide ilerler. Bazı beyitlerde bir tür kadere boyun eğiş gibi ifadeler görülmektedir; ancak bu, ölümün her nefis için mutlak bir hakikat olduğunu, dünya hayatının ise ölümlle sonlanan geçici

⁴⁸ İbn Nübâte, *Divânü İbn Nübâte*, 219.

bir menzil olup sonrasında daha hayırlı bir hayatın bulunduğunu bilen ve ahirette sevdikleriyle buluşmayı arzulayan bir müminin teslimiyeti değildir. Bu da İslâm'ın Ebû Züeyb'in bakış açısını tam olarak değiştiremediğine ve korkusunu yatıştıramadığına işaret ediyor. Zira beyitlerin ilk kısmında görülen derin elem ve paniğin, İslâm'ın telkin ettiği sabırla bağdaşmadığı söylenebilir. Yine, onu ağlamaktan alıkoyan ve acısını bir nebze hafifleten şey, dinin verdiği teselliden çok, alaycılarının karşısında metanetle durma çabasıdır.

Ebû Züeyb, kasidesinde evlatlarından ve onların ölümle mücadelesinden söz etmekten, İbnü'r-Rûmî'nin yaptığı gibi son anlarını tasvir etmekten kaçınarak, hayvanları sembol olarak kullanmış ve düşüncelerini bu sembolik üslupla dile getirmiştir. Böylece okuyucunun zihninde bu benzetmeyi kendiliğinden kurmasını sağlayacak bir alegori ortaya koymuştur.⁴⁹ Ona göre, oğullarının hayatı; istikrar ve refahın ardından kısa sürede, ani ve trajik bir şekilde sona ermiş bir mücadelenin öyküsüdür. Zira veba salgını, kurbanına fırsat tanımadan onu hızla alıp götüren öldürücü bir afettir.

Öte yandan Ebû Züeyb'in söz konusu mersiyesinde hiçbir İslâmî kavram (sabır, tevekkül, rahmet, mağfiret, dua) geçmemiştir. Bu yönüyle, ölüm Câhiliye şiirinde nasıl tasvir ediliyorsa, Ebû Züeyb'te de aynı şekilde yer almıştır. Şair, kendine özgü kültürel referanslarıyla düşüncesini ifade ederken Câhiliye meylini İslâmî etkiden daha baskın bir şekilde ortaya koymuştur. Çünkü şair, hayatının çoğunu Câhiliye devrinde yaşamış, davetin sadece ilk başlangıçlarına yetişmiştir. Bu yüzden bakış açısı, İslâm öncesi Arap şiirinin kutsal kabilevi anlayışıyla boyanmış görünür. Bununla birlikte, şiirinin dönüşümlerinde eski kaside yapısını bütünüyle takip etmemiş; bir nebze çıkış göstermiştir. Mesela şiirinin konusuna doğrudan girmiş; klasik Arap kasidesinde olduğu gibi sevgili ve yurtla ilgili giriş veya gazel kısmına uğramadan, doğrudan kendi hâlini ifade eden mısralarla başlamıştır.

İbnü'r-Rûmî ise oğlunun ölümü karşısında daha bireysel, isyankâr ve derin psikolojik çözümler içeren bir yaklaşım sergiler. Baba figürü derin keder içinde, duygusal bir çöküntü ve sorgulamalarla resmedilir. Dili yer yer öfke ve karamsarlıkla örülüdür. Mersiyesinde hem ilahî düzene karşı sorgulayıcı bir tutum hem de acının trajik yoğunluğu hissedilir. Evladının kaybı karşısında neredeyse ilahî düzene bile itiraz eden bir üsluba yönelir. Hatta bazı imgelerinde İslami inanç sınırlarının dışına taşan söylemler dikkat çeker. Bu durum, şairin acısının büyüklüğünü ortaya koymakla birlikte, itidal sınırlarını aşan yoğun bir duygu selini de yansıtır. İbnü'r-Rûmî'nin ölümüne karşı sert tavrı, büyük olasılıkla ortanca oğlunun ilk ölen evladı olmasından kaynaklanır; çünkü diğer çocukları için yazdığı mersiyelerde bu denli itiraz görülmez. Şair, ortanca oğlunun can çekişme anlarını ve ölüm saatinde geçirdiği safhaları aktarır. Kaside boyunca, bu kaybın karşısındaki baba figürü ortak bir feryattan kişisel içe dönüşe, ardından ölümü kabullenmeye çalışan bir özleme evrilir; teselli aradıkça yalnızlığı artar ve en sonunda rüyada buluşma umuduna sığınır.

Buna karşın İbn Nübâte, bu iki tavrın arasında daha temkinli ve temsili bir duruş benimser. Diğer bir deyişle, ölümün kaçınılmazlığı ve kader anlayışı ile babanın yaşadığı acıyı dengeler. Şair, kasidesinde ağıtın bilinen anlamlarına ve kalıplaşmış tasvirlerine yer vermekle birlikte kendi özel tecrübesini de acı, ıstırap ve duygularının yoğunluğuyla aktarır. Bu duygular, karşı

⁴⁹ Nevra eş-Şemlân, *Ebû Züeyb el-Hüzeli: Hayâtühu ve Şiiruhu* (Riyad: İmâdetü Şü'ni'l-Mektebât, 1980), 59.

konulmaz kader darbeleri karşısındaki çaresizliğinin ifadesidir. Bu nedenle kaside, daha çok bir iç dökme havası taşır ve şairin evladına duyduğu sıcak sevgiyi yansıtır. Şairin kasidenin başından sonuna kadar oğluna hitap etmeyi sürdürmesi, şiiri samimiyetle doldurur ve bu üslup, evladını kaybeden babayla okuyucunun empati kurmasını sağlar. Şair özellikle inşaî üslubu, yani emir, nida, soru gibi duyguyu harekete geçiren ifadeleri yoğun bir biçimde kullanarak; okuyucunun aklından ziyade duyularına ve gönül dünyasına hitap eden bir söylem kullanır. Ayrıca kasidede baba hem acıyı derinden hisseden hem de manevi güç bulan bir portre olarak karşımıza çıkar. Evlat kaybını doğrudan ifade etmek yerine şiirsel anlatımını belâgat ve ibret mesajlarıyla zenginleştirir. Ölüm şair için dünyevî hayatın sonu olduğu kadar ahlâkî bir arınma vesilesidir; dolayısıyla şiirinde sükûnetli bir kabulleniş hâkimdir. Bu nedenle ölüm karşısındaki derin üzüntüsünü, manevi direncini, umudunu ve inancını eş zamanlı olarak yansıtır.

İbn Nübâte, evladını kaybeden babanın yaşadığı duygusal ve zihinsel akışı içsel bir gelişim şeklinde işler. Fakat bu süreci zihinde kurgulanmış bir plan yerine, kendiliğinden gelişen çağrışımlar zinciriyle bir bütünlük ve duyguların düzenli bir akışı içinde aktarır: Kasidesine ağlayarak ve büyük bir teessürle başlar, ardından çocuklarını kaybettikten sonra düştüğü durumu dile getirir, daha sonra ölümden alınacak ibret ve teselliye yönelir ve son olarak da kasideyi oğluna ahirette kavuşma duasıyla bitirir. İslamî kültür şairin zihninde yer almış ve olaylara bakışında ona temel bir perspektif kazandırmıştır.

Zikredilen farklılıklara rağmen mersiyelerde kullanılan kelimeler büyük ölçüde dört temel semantik alanda yoğunlaşır: ağlama ve feryat; keder ve hüznün; ölüm ve ona bağlı kavramlar; zaman ve fanilik. Bu ortak kavramlar ve bu unsurların işleniş duygu yoğunluğu ve şairlerin dünya görüşleriyle uyumlu olarak farklılaşır. Aynı şekilde imge yapıları da genellikle ölümün tasviri, ölen evladın betimlenmesi ve yas tutan babanın duygusal portresi etrafında şekillenir. Ayrıca her üç şair de klasik mersiye formunun dışına çıkarak klasik girizgâh bölümünü atlayıp doğrudan mersiye konusuna giriş yapmışlardır. Baba şefkatiyle taşan duygularını ve bireysel kaybı yalnızca bir acı ifadesi olmaktan öteye taşıyarak estetik bir forma dönüştürmüşlerdir.

Diğer bir yandan teselliye yaklaşımları bakımından mersiyeler arasında bazı farklılıklar vardır. İbn Nübâte, evladına kavuşacağı ahiret inancına sarılarak uhrevî bir umutla kendini avutmaya çalışırken İbnü'r-Rûmî, teselliye reddeder; gözyaşlarının faydasız olduğunu bilse de ağlamaya devam eder ve hiçbir şeyin kaybettiği evladının yerini dolduramayacağını vurgular. Ebû Züeyb ise gözyaşlarının sonuçsuzluğunu kabul ederken teselliye acıyı kabullenme ve kişisel metanetini kaybetmeden hayatın darbelerine karşı durabilme gücünde bulur.

Sonuç

Bu çalışma, klasik Arap edebiyatında evlat kaybı temalı mersiyelerin yalnızca bireysel yas ifadesi olmaktan öte, şairlerin ölüm, yaşam ve kader anlayışına dair derin düşünsel konumlanışlarını ve duygularını yansıtan zengin bir edebî tür olduğunu ortaya koymaktadır. İncelenen Ebû Züeyb, İbnü'r-Rûmî ve İbn Nübâte gibi önemli şairler, farklı dönemlerde ve coğrafyalarda yaşamalarına rağmen, evlat kaybının yarattığı ortak acıyı kendi özgün üsluplarıyla şiire taşımışlardır. Çok sayıda evladını yitirmiş olmalarının getirdiği derin hüznü, dil, imge ve estetik tercihlerle biçimlendirerek, mersiyenin hem bireysel duygu ve yasin yoğun ifadesi hem de bu duyguların şiirsel estetik formda kalıcılığına işlevini birlikte üstlenmesini

sağlamışlardır. Söz konusu mersiyelerde ölümün kaçınılmazlığı, insanın ölüm karşısındaki acizliği, içsel çatışmaları, varoluşsal sancuları ve sürekli yenilenen hüznün hâli, kültürel ve dinî referanslarla iç içe geçerek kendini göstermiştir. Şairlerin derin ve coşkulu anlatımı, bu türün Arap edebiyatında hem bireysel hem de kültürel hafızada kalıcı ve önemli bir yer edinmesini sağlamıştır. 'Göz' gibi kalıcı imgeler ise hem bireysel acının hem de evrensel yas duygusunun taşıyıcı sembolleri olarak bu türde önemli rolü üstlenmiştir.

Şairlerin mersiyeleri, ortak tema olarak evlat kaybını işlese de her şairin bu acıyı ele alış biçimi ve şiirsel üslubu farklılık göstermiştir. İbn Nübâte'nin mersiyeleri, teselli ve kabule odaklanırken, sabır ve kader anlayışıyla ölüm karşısında direnişi de ön plana çıkarır. Buna karşın, İbnü'r-Rûmî'nin şiiri daha yoğun duygusal iniş çıkışlar ve içsel çatışmalar içerir; şair, yaşadığı yıkımı ve çaresizliği samimi bir dille, bazen isyan ve öfke içinde dile getirir. Ebû Züeyb ise evlat acısını hem bireysel hem de evrensel boyutlarıyla ele alarak ölüm karşısındaki varoluşsal sancıyı ve insanın kırılmasını daha yoğun bir şekilde şiirine yansıtır. Dolayısıyla, her üç şairin mersiyeleri, evlat kaybı temasını işleyişte ortak paydalar taşısa da duygu yoğunluğu, kabulleniş biçimi ve estetik tercihler açısından özgün ve zengin çeşitlilik sunmaktadır. Nitekim şairlerin kullandıkları dil ve imgeler evlat kaybının insan ruhunda bıraktığı izlerin farklı biçimlerde şiirsel dilde ifade edilebileceğini göstermektedir. Bu bağlamda mersiyeler, sadece bir yas ifadesi olmanın ötesinde, insan deneyiminin evrensel, edebî ve kültürel bir yansıması olarak da varlığını sürdürmektedir.

Kaynakça | References

- Abdullah, İmād Hamdî. "el-Hıvārū's-serdî fî kasîdeti'r-risâi'l-Arabiyye: Ayniyyetü Ebî Züeyb unmûzecen". *Mecelletü Külliyyeti'l-Âdâb* 14/1 (2022), 1888-1933.
- Akkâd, Abbâs Mahmûd. *İbnü'r-Rûmî: Hayatühu min şî'rîhi*. Mısır: Müessesetü Hindâvî, 2017. <https://www.hindawi.org/>
- Araz, Mehmet Ali Kılav. "Abbasi Şiirinde Mersiye: İbnü'r-Rûmî'nin Oğluna Yazdığı Mersiyesi (Analitik Bir İnceleme)". *Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi* 19/48 (Haziran 2019), 227-262.
- Ayyıldız, Esat. "Abū Dhū'ayb al-Khudhālī and His Elegies: The Case of His Elegy to His Sons". *Tasavvur: Tekirdağ İlahiyat Dergisi* 9/2 (2023), 1407-1436.
- Bağdâdî, Abdulkadir b. Ömer. *Hizânetü'l-edeb ve lubbü libâbi lisâni'l-Arab*. 13 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 4. baskı., 1997.
- Bedr, Ramazân İd Muhammed. "Risâiyyâtü İbni'r-Rûmî fî evlâdih: Dirâsetun fî anâsiri't-teşkîli'l-fenni". *Mecelletü Külliyyeti'l-Âdâb* 15/1 (2023), 1-72.
- Belâzurî, Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd. *Cümel min ensâbi'l-eşrâf*. Beyrut: Dâru'l-Fıkr, 1. Basım, 1996.
- Beriz, Abdülkâdir - Meskûnî, Hâmid Kemâlî. "Risâü'l-evlâd beyne İbn Nübâte el-Mısırî ve'l-Hâkânî eş-Şırvânî: Dirâse Mukârane". *İdâât Nakdiyye* 26 (2017), 37-59.
- Câhız, Ebû Osmân Amr b. Bahr. *el-Beyân ve't-Tebyîn*. 3 Cilt. Beyrut: Dâr ve Mektebetü'l-Hilâl, 2002.
- Cumahî, Ebû Abdullah Muhammed bin Selâm. *Tabakâtü fihûli's-su'arâ'*. 2 Cilt. Cidde: Dâru'l-Medenî, 1980.
- Çuhadar, Mustafa - Durmuş, İsmail. "İbnü'r-Rûmî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2000. Erişim 08 Ağustos 2025. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibnur-rumi>
- Deyyûb, Semer Corc. "Cedelıyyetü'l-fenâ' ve'l-hulûd fî Ayniyyeti Ebî Züeyb el-Hüzelî". *Mecelletü Câmiati Dimaşk li'l-Âdâb ve'l-Ulûmi'l-İnsâniyye* 27/34 (2011), 87-114.
- Dûhay, Muhammed b. İbrâhîm. "Risâ'ü'l-ebnâi fî şî'ri İbn Nübâte el-Mısırî (ö. 768): Mukârane Uslûbiyye". *Mecelletü'l-Ulûmi'l-Arabiyye* 52 (2019), 293-450.
- Ebû Diyâb, Halîl İbrâhîm. "Fikretü'l-Mevt inde Ebî Züeyb". *Mecelletü Külliyyeti's-Şer'ca ve'l-Lugati'l-Arabiyye* 1/1 (1979), 507-536.
- eş-Şu'arâü'l-Hüzelıyyîn. *Dıvânü'l-Hüzelıyyîn*. 3 Cilt. Kahire: ed-Dâru'l-Kavmiyye, 1965.
- Halîf, Abdülhâfız Abdülmunsif. "Risâü'l-ibn beyne İbni'r-Rûmî ve Hasan Câd: Dirâse ve Tahlîl ve Muvâzene". *Mecelletü Külliyyeti't-Terbiye - el-Kısmü'l-Edebî* 18/1 (2012), 9-100.
- Halîl b. Ahmed, Ebû Abdırrahmân el-Ferâhîdî. *Kitâbü'l-Ayn*. 8 Cilt. Dâru ve Mektebetü'l-Hilâl, ts.
- Hicâzî, Remzî es-Seyyid Seyyid Ahmed. "Risâü'l-ibn beyne İbni'r-Rûmî ve Ebi'l-Hasen et-Tihâmî". *Mecelletü Külliyyeti'l-Lugati'l-Arabiyye bi İtâyi'l-Bârûd* 25 (2012), 739-856.
- İbn Nübâte, Ebû Bekr Cemâluddîn el-Fârikî el-Mısırî. *Dıvânü İbn Nübâte el-Mısırî*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.
- İbn Reşîk el-Kayrevânî, Ebû Alî el-Hasen. *el-Umde*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Cıl, 5. Basım, 1981.
- İbnü'r-Rûmî, Ebû'l-Hasen Alî b. el-Abbâs b. Cüreyc. *Dıvânü İbni'r-Rûmî*. Kâhire: Dâru'l-Kütübi ve'l-Vesâ'iki'l-Kavmiyye, 3. Basım, 2003.
- Kudâme b. Ca'fer. *Nakdü's-şî'r*. Kostantiniyye: Matbaatü'l-cevâib, 1. Basım, 1302.
- Muhammed, Mahmûd Sâlim. *İbn Nübâte: Şâ'iru'l-Asr'l-Memlûkî*. Dimaşk, Beyrut: Dâr İbn Kesîr, 1. Basım, 1999.
- Sa'dî, Abdülkerim Hıdır. "Risâü'l-ibn beyne Ebî Züeyb el-Hüzelî ve İbnü'r-Rûmî: Dirâsetun muvâzenetün fî sîmyâi'l-ehvâ'". *Mecelletü Câmiati Sumer li'l-Ulûmi'l-İnsâniyye* 1/1 (2023), 45-70.
- Safedî, Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn Aybeg b. Abdillâh. *el-Vâft bi'l-vefeyât*. 29 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-turâs, 2000.

- Sâlih, Meyssem Mehdi. "el-Binâ'ü'l-kısasî fi'l-kasîdeti'l-Arabiyye: Dirâse Tahlîliyye fî Kasîdeti Ebî Züeyb el-Hüzelî". *Mecelletü Merkezi Dirâsâti'l-Kûfe* 4 (2011), 287-309.
- Seîdî, Abdülkerîm Hudaýr Alevî. "Risâü'l-ibn beyne Ebî Zü'eyb el-Hüzelî ve İbni'r-Rûmî: Dirâse Muvâzene fî sîmiyâi'l-ehvâ". *Mecelletü Câmiati Sûmer li'l-Ulûmi'l-İnsâniyye* 1/1 (2023), 45-70.
- Şavî, Abdülhâdî Abdürrahmân. "Sünâ'iyatü'l-hayât ve'l-mevt beyne'l-sâ'ir Ebî Züeyb el-Hüzelî (h. 27) ve'l-şâ'ir Ebî'l-Alâ el-Ma'arrî (h. 449)". *el-Mu'temerü'l-ilmî es-sâdis ve'l-ısrîn li'l-ulûmi'l-insâniyye ve'l-terbeviyye*. 366-374. Bağdâd: Mecelletü'l-Müstensiriyye, 2023.
- Şemlân, Nevra. *Ebû Züeyb el-Hüzelî: Hayâtühu ve Şiiruhu*. Riyad: Imâdetü Şüûni'l-Mektebât, 1980.
- Şeyh, Fâtıma İsâ es-Seyyid Alî. "Risâü'l-ibn beyne İbni'r-Rûmî ve Üsâme b. Munkız: Muvâzenetün Nakdiyyetün beyne kasîdeteyhimâ – ed-Dâliyye ve'r-Râ'ıyye". *Havliyye Külliyyeti'l-Lugati'l-Arabiyye bi'l-Minâfiyye* 35 (2020).
- Tevelbeh, Alî Mahmûd - Benî İsâ, Ahmed Hilâl Muhammed. "el-Muâdilü'l-mevdû'î fî Ayniyyeti Ebî Züeyb el-Hüzelî". *Mecelletü'l-Mişkât li'l-Ulûmi'l-İnsâniyye ve'l-İctimâiyye* 7/2 (2020), 454-474.
- Ziriklî, Muhammed Hayrüdîn b. Mahmûd. *el-A'lam*. Dârü'l-ilmî li'l-melâyîn, 15. Basım, 2002.